

„Nyolcszáz év köt össze bennünket”

Lőkös István: *Zbogom, Zagrebie. Isten veled, Zágráb. Horvátországi emlékeim*
Budapest, Nap Kiadó, 2022, 360 oldal

Az 1933-ban született Lőkös István, aki 1957-ben végzett a Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–oroszlakán, és oktatói pályáját a debreceni egyetem professzoraként fejezte be, tudósként ma is tevékeny. Évtizedeken át végzett napi „aprómunkájával” és széles körű kutatásaival a nemzetközi kroatisztika egyik legkiemelkedőbb képviselője lett. Azt, hogy az MMA Művészetelméleti Tagozata kitüntetésben részesítette, elégtételnek érezheti, miután a kulturális jellegű díjak tekintetében hazája mintha megfélekedezett volna róla... Ellentétben Horvátországgal.

Annak, aki elolvassa Lőkös István *Isten veled, Zágráb* című visszaemlékezés-füzérét, kedve támad az ELTE bölcsészkarának horvát szakára beiratkozni. (Már ha meg nem szüntették, mint a szlovák és a cseh szakot a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.)

Lőkös Istvánban 1962-ben, egy alig remélt ösztöndíj elnyerése után erősödött meg a korábbi elhatározás: foglalkozni a horvát kultúrával, feldolgozni a két nép irodalmi kapcsolatait, és ezzel párhuzamosan népszerűsíteni a horvát irodalmat. Első zágrábi útja során felkereste Miroslav Krležát, a horvát irodalom élő klasszikusát, akinek Magyarországon hozzáférhető – kiemelten magyar témájú – műveit már ismerte. Megilletődöttségét a bemutatkozás során vendéglátója azzal oszlatta el, hogy megkérte: csak magyarul beszéljenek, mert Zágrábban alig van alkalma e nyelven megszólalni. A pécsi katonaiskolán tanult, majd a budapesti Ludovikán tisztte avatott Krleža összesen öt évet töltött Magyarország legkülönbözőbb városaiban, s becsvágyó, tehetséges irodalmárként már költői indulásakor megismerte a magyar szellemi élet több jeles képviselőjét. Hatásukat, elsősorban Adyét, Lőkös István a későbbi személyes eszmecserék során kimutatta Krleža egyes verseiben, aki ezt eleinte nem akarta tudomásul venni, majd lehetségesnek tartotta, s végül igazat adott magyar vendégének. Ahogy kapcsolatuk e „munkalátogatások” során mind bensőségesebb lett, úgy változott Krležának a magyarokkal szembeni politikai jellegű kritikája. Végül már csak a megértés hangján szóló rólunk.

Lőkös István más idősebb horvát írókkal, hajdani politikusokkal kötött ismeretségei is hasonló meglepetéssel

szolgáltak. Ksaver Šandor Gjalski például szép szavakkal méltatta a mártírrá lett Tisza István miniszterelnököt: „Igen gyakran volt alkalmam magyar államférfiakkal és miniszterelnökökkel beszélgetni. A kiobbant világháború különösen sok lehetőséget kínált erre. Azért említem ezt, mert így találkozhattam gróf Tisza miniszterelnökkel, kinek személyében az egyik legnagyobb és legzseniálisabb államférfit ismertem meg.”

Az 1968-as prágai tavasz és a varsói tavasz eseményei viszonylag köztudottak. Az 1967-es horvát tavasz azonban, ha hallottunk is róla annak idején valamit, teljesen feledésbe merült. Pedig tény, hogy horvát értelmiségiek voltak azok, akik 1945 után elsőként fordultak szembe Tito diktatórikus rezsimjével. 1967. március 15-én, éppen akkor, amikor Lőkös István ismét Zágrábban tartózkodott, a horvát írók, művészek, tudósok beadványban deklarálták: ahogy létezik külön horvát és szerb irodalom, úgy létezik külön szerb és horvát nyelv is. Vagyis nincs szerbhorvát–horvát szerb nyelv. A nyilatkozatot Krleža is aláírta. A titóista Belgrád ebben a szeparatizmus jelét, veszélyét látta, de az aláírókat, bár kegyvesztettek lettek, nem állította bíróság elé. A nyelvi különállás tisztázására szervezett mozgalmat azonban ezzel nem tudta leszerelni. Az erjedés tovább tartott. A horvát tavasz később már politikai reformokat követelő több vezetőjét, így Horvátország majdani első elnökét, Franjo Tuđmant a belgrádi hatalom 1972-ben bebörtönözte.

Ezek az események is hozzájárultak ahhoz, hogy Krleža átgondolja, újraértékelje az 1102-ben létrejött és Európában legtovább fennállt magyar–horvát uniót. A Lőkös István által tett utolsó látogatások során rendre így búcsúzott magyar vendégétől: „Ne feledje, már többször mondtam magának, közöttünk csak egy patak [sic!] folyik, a Dráva, és a Dráván hidakat kell építeni. Nyolcszáz éven át együtt éltünk!”

Az intelleum magja termékeny talajra talált. Az ennek nyomán megszülető nagy szellemi vállalkozásáról Lőkös István így vall: „E felismerések s a nyolc évszázados közös hagyománykincs egyaránt arra ösztönzött: meg kell írni egy magyar nyelvű horvát irodalomtörténetet, s az elmúlt évszázadok horvát remekműveit magyarra tolmácsolni.” Így látott napvilágot 1996-ban *A horvát irodalom története*.

Ennek megírása során nemcsak a régi horvát irodalomban kellett mélyfúrásokat végeznie, hanem – már a délszláv közösség okán is – ki kellett tekintenie a szerb és a szlovén irodalomra és ezen irodalmak magyar kapcsolataira is. A magyar–horvát irodalmi kapcsolatokról horvátul, Krleža egyik balladájának magyarországi recepciójáról németül látott napvilágot tanulmánykötete.

Lőkös István a horvát reneszánsz irodalom legkiemelkedőbb képviselőjének, az 1450 és 1524 között élő, latinul és anyanyelvén egyaránt verselő spalatói Marko Marulićnak az életművébe is beleásta magát. Ebben a régebbi magyar irodalom alapos ismerete is segítette. Hogy képviselői között mennyire otthonosan mozgott, azt Vitkovics Mihály, Virág Benedek, Ányos Pál, Toldy Ferenc az elmúlt évtizedekben általa szerkesztett kötetei bizonyítják. Az évek során Marulić kutatójaként olyan tekintélyre, elismertségre tett szert, hogy a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjaként 2021 áprilisában részt vehetett a Washingtoni Kongresszusi Könyvtár és Horvátország washingtoni nagykövetsége által szervezett Marulić-émlékkonferencián.

Marulić költői munkái Lőkös István fordítói képességét is próbára tették. Az első jelentősebb mű, a törökellenes *Judit* eposz lefordítása nem akármilyen feladat elé állította. Erről így vall: „Tudtam: az 1501-ben a spalatói *ča* nyelvjárásban – amely akkor itt irodalmi standard is – írott mű tolmácsolása nagy kihívás, nyelvi »kaland«, hisz szövegét a mai horvát olvasó is leginkább az irodalmi *što* dialektusban olvassa. Önbizalmamat immár több mint három évtizedes kroatisztikai múltam tapasztalata is táplálta. [...] Már a mű néhányzori elolvasása után láttam: a fordítást elkezdeni a téma bibliai, művelődés- és irodalomtörténeti diszciplináris szakirodalmának alaposabb áttekintése nélkül nincs értelme.” Fordítói vállalkozása eredményesnek bizonyult: a *Judit* című eposz 1999-ben, a *Zsuzsánna* 2007-ben látott napvilágot magyarul.

A *Horvátországi emlékek* mellett, hogy megismertet a horvát szellemi élet legjelesebb képviselőivel, beavat a dalmát konyha ízeibe, azokat a városokat is bemutatja, amelyek szorosan kötődnek a régmúlt Magyarországhoz. A szerző ezzel is eleget tesz Miroslav Krleža baráti figyelemzetetésének: „Nyolcszáz év köt össze bennünket.”